

historická revue

cena | 3,50 €

pre predplatiteľov

cena 2,80 €

ročník XXVII

3 | 2016

Vedecko-populárny časopis o dejinách
www.historickarevue.com

Jozef TISO

Na vrchole moci
a zodpovednosti

Ferdinand ĎURČANSKÝ

Plány medzi snom
a realitou

Alexander MACH

Unikol šibenici

Vojtech TUKA

Dvakrát pred súdom

Franz KARMASIN

Hitlerova pravá
ruka na Slovensku

Alois BRUNNER

a osud
slovenských
Židov

Augustín MORÁVEK

Muž, čo riadil
arizáciu

MOCNÍ MUŽI Slovenského štátu

FRANZ KARMASIN

Hitlerova pravá ruka na Slovensku

autor | ANTON HRUBOŇ

Slovenská republika z rokov 1939 – 1945 bola z právneho hľadiska nezávislým štátom, napriek tomu však jej ozajstnú suverenitu určovala sila zovretia v objatí Nemeckej ríše.

A dolf Hitler diktoval, ako mocne Nemecko bude držať mladý štátik v náručí, no praktický výkon tohto „priateľsko-ochranného“ vzťahu prenechával svojim sprostredkovateľom – vyslancovi v Bratislave a vodcovi nemeckej národnostnej skupiny na Slovensku.

Ak v českých krajinách zohral kľúčovú úlohu v presadzovaní nacistickej politiky Konrad Henlein a od roku 1939 Karl Hermann Frank s ríšskymi protektormi, na Slovensku to bol jed-

noznačne Franz Karmasin. Jeho cesta na vrchol pyramídy v rámci politicky inštitucionalizovaného hnutia nemeckej minority sa však nezačala po vyhlásení autonómie či nezávislosti Slovenska, ale už omnoho skôr, koncom 20. rokov.

KTO POVEDIE KARPATSKÝCH NEMCOV?

V období medzivojnovkej Československej republiky bola národnostná štruktúra Slovenska omnoho rozmanitejšia než dnes. Popri najsilnejšej maďarskej komunite mala v menšinovom spektre najmasovejšie zastúpenie nemecká národnostná skupina, ktorú

UNIFORMOVANÉ ZLOŽKY DEUTSCHE PARTEI BOLI PRAVIDELNOU SÚČASŤOU ŠTÁTNYCH OSLÁV ČI MANIFESTÁCIÍ

▲ FRANZ KARMASIN (1901 – 1970)
– VODCA NEMECKEJ MENŠINY NA
SLOVENSKU POČAS 2. SVETOVEJ VOJNY

podľa cenzu z roku 1930 tvorilo téměř 150-tisíc príslušníkov. Takzvaní karpatskí Nemci, ktorí obývali tri hlavné sídelné oblasti (Bratislava s okolím, Hauerland – banské oblasti stredného Slovenska a Spiš), boli dlhé roky po vzniku ČSR politicky a v podstate aj kultúrne roztrieštení. Snahy o vytvorenie silnejšej celoslovenskej politickej platformy trvali bezmála desaťročie. Hnutie, integrujúce rozdrobené nemecké strany, vzniklo až v októbri 1927 pod názvom Karpatskonemecké národné spoločenstvo (Karpatsendeutsche Volksgemeinschaft), ktoré si o rok neskôr pozmenilo názov na Karpatskonemeckú stranu (Karpatsendeutsche Partei – KdP).

Pri zrode tohto národnostného subjektu stál aj mladý Franz Karmasin, ambiciózny, no v prvej dekáde ČSR

mocní muži Slovenského štátu

iba periférny národný aktivista, spočiatku aktívny ako tajomník konkurenčnej Spišskonemeckej strany (*Zipser Deutsche Partei* – ZDP) a Nemeckého kultúrneho zväzu pre Spiš. Karmasin nebol rodákom zo Spiša, ba dokonca ani zo Slovenska. Narodil sa 2. septembra 1901 v Olomouci a na Slovensko prišiel vyslovene služobne ako funkcionárska posila. Rolu služobníka „vyšším záujmom“ si udržal až do konca verejného pôsobenia na Slovensku v roku 1945, hoci v rebríčku nemeckého politického hnutia neustále stúpala a po definitívnom odstrihnutí vplyvu ZDP dosiahol prakticky maximum.

Na domácej scéne KdP pôvodne nevystupovala ako strana nacistickej profilácie. Hlásala potrebu zjednotenia Nemcov na Slovensku s cieľom efektívnejšieho presadzovania ich národných požiadaviek. V celoštátnom meradle sa opierala o spoluprácu so sudetonemeckými organizáciami. Spišskonemeckú stranu, najväčšiu rivalku, obviňovala z promaďarských tendencií a iredentizmu. Na prelome 20. a 30. rokov sa tak medzi dvoma líniami v nemeckom politickom hnutí na Slovensku vytvorila veľká názorová priepasť a otázkou zostávalo, ktorá z nich vyjde zo vzájomného súperenia víťazne.

PAKT S HENLEINOM

Do súboja medzi KdP a ZDP podstatne zasiahli zahraničnopolitické udalosti z počiatku roka 1933. Nástup nacistov k moci v Nemecku výrazne zakotvil sudetonemecké organizácie, spomedzi ktorých sa najmocnejšou stal Sudetonemecký vlastenecký front (*Sudetendeutsche Heimatsfront* – SHF) pod vedením Konrada Henleina. SHF, v apríli 1935 premenovaný na Sudetonemeckú stranu (*Sudetendeutsche Partei* – SdP), neskrýval snahu dostať pod svoju záštitu všetky nemecké strany a hnutia podobnej ideologickej orientácie v Československu, ktoré boli ochotné spolupracovať. Slovensko nebolo výnimkou.

Najpriateľnejšieho partnera pre „henleinovcov“ na Slovensku predstavovala KdP, ktorá si v tomto priestore získavala čoraz väčšiu popularitu oproti regionálne vymedzenej ZDP a ďalším menším nemeckým stranám. Karmasin, vodca najsilnejšej skupiny

vo vedení KdP, videl v kooperácii so sudetskou „väčšou sestrou“ záruku vzostupu strany i seba samého. Koalícia, uzatvorená pred parlamentnými voľbami v roku 1935, Karmasinovi sľubovala výrazné uľahčenie skoku do veľkej politiky. „Karmasinovci“ získali prepotrebné finančné prostriedky na vedenie predvolebnej kampane a financovanie novín – novozaloženého týždenníka *Deutsche Stimmen*, čo malo v prostredí nemeckojazyčných ostrovov, roztrúsených po celom Slovensku, veľký význam. Do predvolebnej kampane bol zapojený kompletný aparát strany, Nemecký kultúrny zväz, nemecké úverové družstvá a, podobne ako pri iných národnostných stranách, taktiež učitelia a kňazi (spomeňme aspoň Jána Steinhübelu, Benedikta Zeisla či Jakuba Bauera). Sugestívne prejavy rečníkov počas predvolebných zhromaždení v kombinácii s osobnou agitáciou a inými

formami vizuálnej propagandy slávili úspech. KdP na Slovensku získala vyše 27-tisíc hlasov. Z celkového počtu 1,25 milióna hlasov pre SdP, ktorá vyhrala voľby v ČSR, to bol iba nepatrný zlomok. Pre KdP však aj tento výsledok predstavoval úspech. V porovnaní s voľbami z roku 1929 si polepšila o 10-tisíc hlasov a za prejavennú lojalitu na základe dohody dostala kreslo v parlamente. Poslancom za karpatských Nemcov sa podľa všeobecných očakávaní nestal nikto iný ako Franz Karmasin.

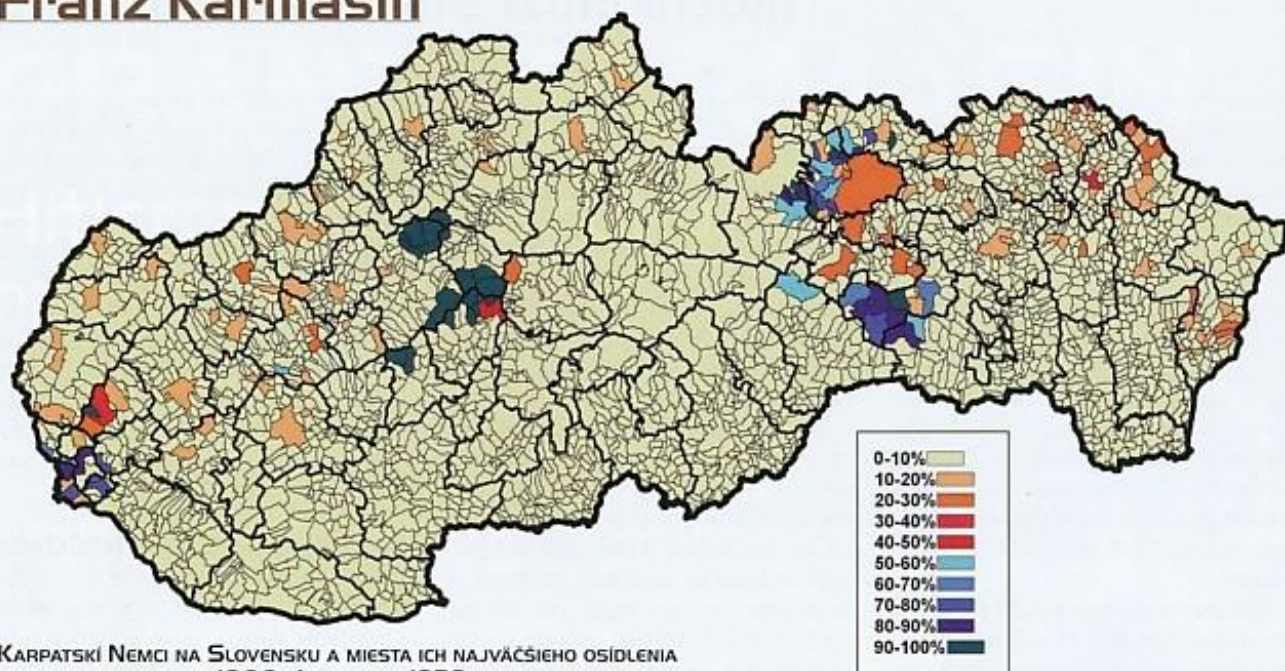
NA ŠIKMEJ PLOCHE NACIZMU

Pre Karmasina výsledky a dôsledky, ktoré plynuli z volieb, znamenali upevnenie vplyvu nielen vo vnútri KdP, ale aj vo vnútri nemeckého politického hnutia v republike. Sekundárnym a z pohľadu suverenity KdP ako politického subjektu negatívnym dopadom paktu s Henleinom bolo postup-

JOSEPH GOEBBELS NA NÁVŠTEVE BRATISLAVY KONCOM ROKA 1941. AJ Vďaka KARMASINOVCI NÁVŠTEVY VYSOKÝCH POHLAVÁROV TRETEJ RIEŠE NEBOLI ZRIEDKAVOSŤOU.

Franz Karmasin

KARPATSKÍ NEMCI NA SLOVENSKU A MIESTA ICH NAJVÄČŠIEHO OSIDLENIA PODĽA ÚDAJOV Z ROKU 1900. ANI V ROKU 1939 SA TÁTO SITUÁCIA VÝRAZNĚ NEĽUŠILA, DRAMATICKÁ ZMENA NASTALA AŽ PO ROKU 1945.

né odbúranie jej autonómnosti. Pod Karmasinovým vedením sa dostala do vleku politiky, ktorá si za hlavný dlhodobý cieľ určila zničenie Československa, hoci nahlas, samozrejme, nič také nedeclarovala. KdP zvolila uštipačný, ale opticky nevinný tón. Neútočila na československý štát, ale primárne na stále definitívne nepokorenú ZDP a nemecké organizácie, ktoré „bránili“ zjednoteniu nemeckej komunity na Slovensku a v ČSR všeobecne. Karmasin a spolu s ním celá strana postupom času temer do dôsledkov prebrali národnosocialistický svetonáhľad i stratégiu SdP. Tá v roku 1938 za štedrej podpory ríšskymi markami mala už len jediný zámer – do krajnosti vyhrcovať národnostnú otázku v Československu a z vnútorného problému Československa vytvoril problém medzinárodného charakteru, ktorý v konečnom dôsledku bude možné riešiť iba zmenou hraníc. Naplnenie cieľa „Heim ins Reich“ (Späť do Ríše) Henlein považoval za naplnenie svojej historickej úlohy.

Vedenie KdP bolo odhodlané dotiahnuť misiu „piatej kolóny“ do konca, a to za akýchkoľvek okolností. S vedomím, že autonómia Slovenska môže byť prvým krôčikom k jeho odtrhnutiu od ČSR a perspektívnemu pripojeniu k Nemecku, začalo otvorene podporovať politiku Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, aj keď primárne sledovalo trochu odlišné strategické ciele než ľudáci. Otázka postavenia

Nemcov na Slovensku v kontexte uvažovania nacistických predákov v Berlíne, pravda, mala úplne inú rovinu, než si väčšina voličstva KdP dokázala uvedomiť. Nešlo tu už len o riešenie národnostnej otázky na Slovensku či v Československu, ale v celom priestore tzv. juhovýchodnej Európy (nacistickí lídri používal daný pojem pre všetky krajiny, ktoré boli od Nemecka geograficky orientované týmto svetovým smerom). Cieľ bol jasný – posilniť silu nemeckého živlu a aj jeho prostredníctvom ovládať politiku menších štátov v súlade s nemeckými záujmami.

FRANZ KARMASIN NA TRIBÚNE NA HVIEZDOSLAVOVOM NÁMESTÍ V BRATISLAVE

KdP sa prehlasovala za tmel rozkúskovaných tehličiek nemeckej komunity na Slovensku či, slovami Franza Karmasina, za stranu, ktorá slúži nielen nemeckej menšine na Slovensku, ale aj „veľkému nemeckému národu“ bez ohľadu na štátne hranice. Ktovie, či si uvedomoval, že v prvom rade on sám je sluhom osobného vzostupu Konrada Henleina, ktorému od októbra 1937 formálne podliehal ako zástupca vo vedení KdP na Slovensku. Honosný titul zástupcu však bol len zásterkou, reálne jeho postavenie v nemeckom hnutí neprevyšilo pozíciu Henleinovho úslužného pobočníka.

mocní muži Slovenského štátu

V.I.P. MENŠINA POD JEDINOU ZÁSTAVOU

Na jeseň 1938 sa Karmasinovo postavenie zmenilo. Sudety boli Mnichovskou dohodou prisúdené Nemecku a Henlein získal za „zásluhy“ funkciu ríšskeho komisára a župného vedúceho NSDAP vo vytvorenej Ríšskej župe Sudety. V tejto situácii sa Karmasin už nemusel viazať na zosúladenie svojej politiky s Henleinovými pokynmi. V októbri 1938 bol Karmasin vymenovaný za tajomníka pre nemeckú menšinu na území autonómneho Slovenska. Súčasne zastupoval záujmy nemeckej menšiny v slovenskom sneme a postavil sa do čela jednotnej Nemeckej strany na Slovensku (*Deutsche Partei in der Slowakei* – DP). Deutsche Partei pôsobila až do roku 1945 ako celospoločenská organizácia nemeckej minority, vedená v duchu národného socializmu. Členstvo v DP bolo povinné pre všetkých plnoletých Nemcov.

Volksgruppenführer Karmasin sa však netešil všeobecnej priazni. V rámci nemeckej komunity „kamarátsku spoluprácu“ jatrili nevybavené účty z nedávnej minulosti, a to hlavne v inkriminovanej oblasti Spiša. Animozity medzi vodcom DP a miestnym nemeckým obyvateľstvom prerástli dokonca do otvorených rozporov, ktorých dôsledkom bol neúspešný pokus o atentát na Karmasina z 11. novembra 1938 vo Vyšnom Medzeve. V tomto období, keď sa Slovensko stalo predmetom mocenskej hry susedných štátov, Karmasin zároveň pôsobil ako sprostredkovateľ kontaktov medzi predstaviteľmi HSLS a Nemeckej ríše. Uvedomoval si, že jedine funkcia vodcu nemeckej národnostnej skupiny v samostatnom slovenskom štáte pod nemeckou protekciou mu umožní udržať si želané postavenie. V prípade odstúpenia pomernej časti Slovenska Maďarsku (čo v rokoch 1938 – 1939 nebol nereálny variant) by len s mimoriadnymi ťažkosťami dokázal ustáť tlak promaďarských spišských Nemcov na jeho zosadenie z pomyselného trónu „hornozemských Nemcov“.

Franz Karmasin teda vznik Slovenského štátu určite uvítal. V reorganizovanej DP, ktorá po 14. marci 1939 zostala jedinou povolenou stranou karpatských Nemcov, od januára toho istého roka zastával post vodcu. Nemecká minorita bola v Slovenskom

štáte najpočetnejšia, no zákonne nemala žiadne osobité privilégia. Vzhľadom na napäté vzťahy Slovenska s Maďarskom, postupné ožobračovanie židovskej komunity a veľmi vlažný vzťah ľudáckeho režimu k Rusinom a Čechom však celkom prirodzene získala postavenie najprotežovanejšej komu-

flikt s Ernstom Kaltenbrunnerom ohľadom personálnej prestavby vedenia DP či spor s poradcom pre židovskú otázku Dieterom Wislicenym ohľadom podielu nemeckej menšiny na lukratívnej arizácii. Do toho všetkého zasiahla homosexuálna aféra, do ktorej boli vpletení Karmasinovi blízki spo-

JEDNO ZO STRETNUTÍ ZÁSTUPCOV SLOVENSKEJ REPUBLIKY (UPROSTRED VLAVO ALEXANDER MACH), ZÁSTUPCOV DEUTSCHE PARTEI NA SLOVENSKEJ A TRETEJ RÍŠE. VPRAVO VIDNO CHARAKTERISTICKÚ VLAJKU DEUTSCHE PARTEI SO SVASTIKOU V GOTICKOM BIELOM ŠTÍTE.

nity vo všetkých oblastiach života. Pod organizačným dohľadom Franza Karmasina sa strana utešene rozrastala a v januári 1940 dosiahla 60-tisíc registrovaných členov. Popri Deutsche Partei Karmasin budoval i ozbrojenú úderku *Freiwillige Schutzstaffel*, polovojský organizovaný zbor, ktorý mal pre stranu produkovať budúce vodcovské kádre a v neposlednom rade splňať úlohy, zadané vedením DP a bezpečnostnými orgánmi.

Karmasinovo postavenie však nebolo neotrasiteľné. Zavedený systém nacistických poradcov (tzv. beráterov) pri jednotlivých ministerstvách a spoločenských organizáciách výrazne okresávali jeho vplyv, ako aj vplyv DP na chod slovenskej politiky. Ďalšiu nepríjemnú skúsenosť predstavovali kon-

lupracovníci. Karmasin vo svetle týchto peripetií pochopil, kde je jeho miesto a čo sa od neho očakáva.

VOJNA A TRAGICKÝ OSUD SLOVENSÝCH NEMCOV

Od roku 1941 v Karmasinovej agende rezonovali dva nosné problémy – účasť karpatských Nemcov vo vojne proti Sovietskemu zväzu a židovská otázka. Vo veci frontového nasadenia slovenských Nemcov zastával stanovisko, ktoré absolútne korešpondovalo s požiadavkami Berlína. Utváral nielen propagandistickú pôdu pre mobilizáciu čo najväčšieho počtu slovenských Nemcov do vojny, ale taktiež organizoval ich nábor do *Waffen-SS*. Týmto činmi sa usiloval zvýšiť mienku ríšskych pohlavárov o nemeckej men-

Franz Karmasin

JEDNA Z BUDOV NA BRATISLAVSKOM NÁBREŽÍ,
POČAS MANIFESTÁCIÍ VYZDOBENÁ RIĚSKYMI
SYMBOLMI. DO „REICHU“ TO BOLO LEN
NA SKOK – OPROTI ČEZ DUNAJ.

šine na Slovensku a zároveň posilniť svoju pozíciu, neustále ohrožovanú čulou aktivitou nemeckej spravodajskej služby (*Sicherheitsdienst*). Karmasinovi pritom dlhú dobu trvalo, kým pochopil východisko nemeckej zahraničnej politiky vo sfére prístupu k nemeckým menšinám v iných štátoch. Jej cieľom už nebolo posilniť vplyv nemeckých minorít ako izolovanej, deštruktívnej politickej sily v jednotlivých satelitoch, ale riadiť ju veľkopriestorovo prostredníctvom centrálnej inštitúcie s názvom *Volksdeutsche Mittelstelle*, ktorej sa fakticky zodpovedal za výkon svojej funkcie. V oblasti riešenia židovskej otázky presadzoval najtvrdšiu politickú líniu podľa vzoru Nemecka bez najmenších ohľadov voči približne 90-tisícovej židovskej populácii. Karmasinovi sa nepozdávali údajne umiernené body protižidovskej legislatívy, definované tzv. *Židovským kódexom* (mimochodom, išlo

o jeden z najbrutálnejších protižidovských zákonov v Európe), a požadoval aplikáciu slovenskej verzie norimberských zákonov bez akýchkoľvek výnimiek či úľav.

Ako sa však hovorí: „Raz aj na psa príde mráz.“ Na Karmasina prišiel už počas horúceho leta 1944. V očiach nemeckej menšiny jeho autorita klesala, na čom sa nesporne podpísal aj fakt, že z titulu svojej vysokej funkcie nedokázal u slovenských vládnych orgánov zabezpečiť zlepšenie bezpečnostnej situácie v regiónoch, ktoré obývali Nemci. Niektoré partizánske skupiny, obzvlášť v oblasti Turca, sa neslávne „vyznamenali“ represáliami voči miestnemu obyvateľ-

stvu, najmä voči osobám nemeckého pôvodu. Smutným mementom udalosti z augusta a septembra 1944 zostávajú predovšetkým obeť, postrieľané v Sklabini, a 187 mŕtvych nemeckých civilistov, zavraždených v obci Sklené. Organizovanie nemeckej Domobrany (*Heimatschutz*) pod Karmasinovou gesciou bolo len slabou náplastou. Tieto nevycvičené, slabo vyzbrojené oddiely sa nedokázali postarať o nápravu stavu. Bezprostredné ohrozenie v súvislosti so zhoršujúcou sa bezpečnostnou situáciou napokon na vlastnej koži okúsil i Franz Karmasin. Keď sa 30. augusta 1944 vybral na stredné Slovensko, jeho auto prepadli odbojáři. Prisediaci veliteľ *Heimatschutzu* Ferdinand Klug pri prestrelke zahynul, Karmasin bojový stret prežil a akoby sa druhýkrát narodil.

Z NACISTICKÉHO VODCU KOMUNISTICKÝ AGENT

V záverečných mesiacoch vojny Karmasinovi prischla doslova úradnícka úloha. Z bojmi nezasiahnutej Bratislavy organizoval evakuáciu karpatských Nemcov do Nemecka, nariadenú Heinrichom Himmlerom. Začiatok prvej vlny odsunu na prelome rokov 1944/1945 bol súčasne začiatkom exodu tejto minority, ktorá po stáročia dotvárala multietnickú štruktúru osídlenia Slovenska. Krátko pred oslobodením Bratislavy ich šľapaje v ústrety neistote nasledoval aj Franz Karmasin. Mal to šťastie, že sa mu podarilo ukryť pod falošnou identitou a nikdy nebol vydaný späť do Československa. Tam by ho čakal jediný trest – poprava, na ktorú bol 22. júna 1948 v neprítomnosti odsúdený. Usídlil sa v južnom Nemecku, kde v 50. a 60. rokoch medzi su-

detskými Nemcami pokračoval v drobnej politickej aktivite. Ako odhalili najnovšie výskumy, v dôsledku finančných ťažkostí ho postihol osud nejdneho emigranta a zaplietol sa do pavučiny spolupráce s maďarskou tajnou službou. Z informácií, ktoré jej podával o exulantoch, čerpal aj československá Štátna bezpečnosť. Aké sú len tie výhybky dejín paradoxné...

JOZEF TIŠO SPOLU SO ŠÉFOM
PROPAGANDY TIDOM GAŠPAROM
V BANSKEJ BYSTRICI NA OSLAVÁCH
POTLAČENIA SNP. SYMBOL SS
JEDNOZNAČNE DOKLADÁ PRÍTOMNOSŤ
A NADVLÁDU TRETEJ RIŠE.

